

TAZE MİLLET(i)

İnsanların dünyayı algılama şekilleri başka başkadır. Görüşlerini "bana göre, fikrimce, zannederim" gibi üsluplar kullanarak ifade ederler. Gördüklerini, yaşadıklarını veya hissettiklerini kendi görüş ve kabullerine göre değerlendirip buna göre davranır ve tavır alırlar. Doğru veya yanlış ,eksik veya fazla bile olsalar, bu görüş ve kabuller davranışların temelini oluştururlar. İnsan topluluklarının gelişmiş şekli olan milletler de fertler gibi kendi bakış açılarına sahiptir, hadiseleri "kendine göre" yorumlayıp, ona göre davranırlar. Zamanla bu davranışlar belli üsluplara ve şekillere dönüşerek kalıplaşır. Artık millete mensup fertler bu kalıp veya temellere göre hareket ederler. Bazen de bu kalıplar, milletin içinde bulunduğu kültür dairesindeki diğer milletlere yansır; artık kendine göre ince buluşlar, tavırlar ve üslup birkaç milletin ortak malı olmuştur. Böylece biriken kıymetler medeniyeti şekillendirir. Medeniyetler, kendine özgü (orijinal) bakış açılarına, inceliklere sahipse başka medeniyetleri de etkilemeye başlarlar. Yine milletler kendine has bakış açıları ve davranışlar geliştirebilecek canlılıklarını korudukları surece, fertlerinin gayret ve kabiliyetleri, toplumlarını teşkilatlandırıp birlik beraberlik içinde belli hedeflere götürebilme yeteneğine bağlı olarak uygarlığa katkıda bulunurlar. Değerlendirme ve tavır belirleme sıkıntısı başlarsa başka medeniyetlerin davranışları kopyalanmaya başlanır. Böylece milli yapıda çözülme başlar. Bazı milletlerde çözülme çok ani ve hızlı olur. Türk Milleti bu yapıda olmakla beraber, aynı hızla toparlanabilen bir bünyeye sahiptir.

Milletlerin uygarlığa olan katkıları, bir veya birçok alanda, bazı asırlarda daha az, bazılarında daha çok olabilmektedir. Katkı ne oranda olursa olsun takdire şayandır. Bazı milletler ve medeniyetler uygarlığa çok mühim katkılarda bulunduktan sonra yok olup gitmiştir. Bir bakıma tarih bunların hikayesidir. Hem hizmet etmiş, hem de yok olmamış, dünya durdukça da inşallah varolacak milletimiz, insanlığa sayılamayacak güzellikler hediye etmiştir. Son asırlarda yaşadığımız sıkıntılara rağmen hizmetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

Ahmet ZAIMOGLU

Milletimiz, bugün değişik coğrafyalarda yaşayan halklara bölünmüş, muhteşem medeniyeti unutturulmuş, dev gibi meseleleri devraldığı için bunlarla boğuşmak zorunda kalan bir millet

haline gelmiştir. Anadolu Türkleri yüzyıllarca süren savaşlardan sonra girdiği Çanakkale ve büyük zorluklarla kazandığı Kurtuluş Savaşı'nda yetişmiş evlatlarının, özellikle aydınlarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri bu yaraları sarmaya, fakir düşen halkı kalkındırmaya çalışmaktadır. Türkistan Türklerininse 1917 ihtilali sonrasında önderleri, aydınları yok edilmiş, milyonlarcası öz yurtlarından zorla başka ülkelere göç ettirilmiştir. Türk Milleti'nin top yekun Ruslaştırılması için dil, din, tarih ve medeniyetimiz yozlaştırılmaya ve unutturulmaya çalışılmıştır. Her alanda Rus alışkanlığı ve davranışlarının sokulduğu bu dönemde Türkistan'da içki içme yaygınlaşmış, kadın erkek ilişkilerinde başıbozukluk başlamış, Türk ailesi, bozulmaya çalışılmıştır. Türk Mimarisi ve zevki sonucunda ortaya çıkan klasik ayakyolu (TDK TÜRKÇE SÖZLÜK: 92) bölümleri, yeni yapılan inşaatlarda görülmez olmuştur. Bunun yerine alafanga tuvalet dediğimiz tuvaletler hızla yaygınlaştırılmıştır. Medeniyet, birbirine bağlı davranışların bir bütünü olduğundan, temizlik konusundaki bozulma kültürümüzün başka alanlarında da erozyona yol açmıştır. O günlerde bu tahribata itiraz edenler öldürülmekten kurtulabilirlerse ömür boyu çalışma kamplarında tutuluyordu.

Türkiye Türklerinin kısmi bir toparlanma dönemi geçirdikleri 1990 sonrasında bir kısmı bağımsız devletlerine kavuşan Türkistan Türkleri son yetmiş yılın ve geçen asırların ağır askeri, siyasi, iktisadi ve medeni meseleleriyle karşı karşıya kalmışlardır. İster bağımsız, ister özerk, kardeş, bağırdaş bütün halklar, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, Türk Milleti'nin ayrılmaz birer parçasıdır ve onun medeni mirasının varisidirler. Geçen asırlarda sahip olduğumuz bilgi, görgü ve tecrübelerimizi, maruz kaldığımız düşmanlık, kendi sıkıntı., bölünmüşlük ve zafiyetlerimizden dolayı bu asra layıkıyla aktarmasak bile bu gerçek değişmez. Türklüğün medeniyete yaptıkları sınırsız hizmetleri kamil manada bilinmese ve bilinenleri de başkaları sahiplerse bile biz, bir büyük medeniyetin sahipleriyiz. Türk İslam Medeniyeti adını verdiğimiz bu medeniyetin insanlığa yaptıkları en önemli hizmetlerden biri temizlik alanında olmuştur. Yetkili herkesin hakkımızı teslim ettiği böyle önemli bir konuda, bizim neden uygulamaya

noksanlıklarımızın olduğunu, batının bu alanda bizim önümüze nasıl geçtiğini veya geçer gibi görünüp hala bize ulaşmadığını araştırmamız gerekir.

Her medeniyetin olduğu gibi, batı Medeniyeti'nin de kendine özgü bir temizlik anlayışı vardır şüphesiz. Ancak nedendir bilinmez en önemli temizlik malzemesi olan su bolluğuna rağmen Avrupalılar temizlikte su kullanmasını çok geç öğrenmişlerdir. Hıristiyan sofular ortaçağın ilk devrelerinde yıkanmazlardı. Azizelerden Elizabeth, bu zevkten öylesine hulusi kalple kaçınıyordu ki, kirden kokmaya başlamış, etrafındakiler dayanamaz hale gelince onu banyo etmeye zorlamışlardı. Fakat başarıları pek sudan oldu, çünkü kadıncağız suyla temasa gelir gelmez banyodan dışarı fırladı; işlediği günahattan dolayı tövbe, istiğfara başladı. (KEMMERİCH, 1968: 119) İmparator III. Friedrich'i.n Tuttingen'i ziyaret arzusu, şehrin pek pis oluşu dolayısıyla akim kaldı. 28 Ağustos 1485'te İmparator, Tuttingen'de az kaldı, atıyla birlikte sokağın çamurlarına gömülüp kalıyordu. Ancak 1531'de Parisliler evlerinde birer hela ve lağım yaptırmaya mecbur tutuldular. Bu tarihe kadar bu vazifeyi sokaklar görüyordu. Almanya'nın birçok yerinde sokakları kirlenme adeti 17. yüzyıl ortalarına kadar sürdü (KEMMERİCH: 120). 1697 yılında bile bir polis raporuna nazaran, Paris Halkı, bütün kirli suları, sidikleri, her çeşit pislikleri gece gündüz pencerelerden sokağa (XIV. Luis dönemi) boşaltıyorlardı (KEMMERİCH: 121). Avrupa'da 18. asrın sonlarına kadar evlerde ayakyolu veya ona benzer bir mekan yoktu. İhtiyaçlar, kapalı, ayrı bir mekan aranmaksızın klozetlere yapılıyordu. Bırakınız evleri, saraylarda dahi koskoca asilzadeler ayaklarına getirilen kaplara defî hacet ediyorlar, sıkılmıyorlardı.(ii) Sonra da bu kaplar pencerelerden aşağı boca ediliyordu. Fötr şapkanın çıkış sebeplerinden biri de bu pislikten sakınmak idi. Avrupayı resmen ziyaret eden ilk Osmanlı Padişahı Abdülaziz Han için özel konaklar tahsis edilmiş ve aylarca karşılama provaları yapılmıştı. Buna rağmen Türk Heyeti'nin kendilerine tahsis edilen Paris'teki konağa ilerlerken burunlarını tutup, yüzlerini buruşturmalarına kimse anlam verememişti. Halbuki ortalıktaki koku onları buna mecbur etmişti. Batılılar asırlarca bu kokuları duymamak için çeşitli kokular kullandılar. Parfüm sanayileri

de bu şekilde gelişti. Bugün hanımlarımızın bu kokulara, parfüm şişelerine hayranlık duyacak noktada buldukları da bir vakıdır. Avrupa'ya; Almanya, Avusturya ve Hollanda'ya çalışmaya gönderdiğimiz işçilerimiz yerleştirildikleri evlerde ayakyolu ve banyo bulamamış, bunları yeniden inşa ve ilave etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü yerleştirildikleri bu evler halen de kullanılan klasik evlerdi. Günümüz Avrupa'sı pırl pırl gibi gözükse de gerçek temizliği evlerde köpek besleme alışkanlığı yüzünden yakalamaları zaman alacaktır.

Temizlik, Türk İslam Medeniyeti'nin en önemli konularından biridir. Bazı yazarlar, suya çok fazla önem verdiğimiz için medeniyetimize "Su Medeniyeti" adını vermiştir. Suya düşkünlüğümüz asırlarca ayıplanmıştır. Batı klasik eserlerinde sık sık yıkanmaktan beynimizin sulandığı bile yazılmıştır. Tam bir gönül rahatlığıyla ifade edebiliriz ki temizlenmeyi, suyu kullanmayı, yıkanmayı, taharetlenmeyi insanlığa öğreten bir millet varsa o da Türklerdir. Belki de saf ve temiz bir millet olduğumuz için temizlikle ilgili maddi manevi olağanüstü bir mirasa sahibiz. Türk mitolojisinde suya önem verilmiştir. Destanlarımızda, masallarımızda ve efsanelerimizde sıkça sudan söz edilir. Daha Cengiz döneminde suyun kullanılması ve temizlikle ilgili kanunlar çıkarılmıştır. Tarih içinde dünyanın söz dağarcığına "Türk Hamamı" gibi bir kavram yerleştirmişizdir. Dünya bizi, her köşe başındaki çeşmelerimizle, camilerimizin yanı başında gürül gürül suları akan şadırvan ve abdesthanelerle, edephanelerle (DANIŞMEND, 1982: 25) Türk Evlerindeki ayakyolu, hamam ve gusülhane dolapları ile tanımıştır. İlk gördüklerinde bir şey anlamadıkları bu dolapların işlevini öğrendiklerinde çok şaşırılmışlar, "Turkish Bath" dedikleri hamamlarımız etrafında oluşturduğumuz kültürü tanımaya başladıklarında cehaletlerini anlamışlar ve maruz kaldıkları hastalıkların tedavisinde temizliğin önemini kavramışlardır. Köpeklerin yemek yediği kaptan yemek yemediğimizi sükunet ve temizliği bozmaması için evlerimize hayvan sokmadığımızı, dışarıda giydiğimiz ayakkabıyla evin üst köşesine çıkmadığımızı görmüşler, önceleri bunu garip karşılarken yavaş yavaş takdir etmeye başlamışlardır.

Türkler pek güzel uyum sağladıkları İslam Dini'ni kendilerine göre anlayıp yaşadılar. İslamiyetin temizlik anlayışım ve emirlerini kendilerine göre yorumladıkları için bu konuda aynı medeniyet dairesi içindeki Araplardan çok daha ileri gittiler. İslamiyet'te maddi ve manevi temizliğin birlikte düşünülmesi, taharet ve nezafete önem verilmesini, temizliğin bir kısım ibadetlerin girişi, anahtarı ve ön şartı olmasını çok iyi değerlendirdiler. Gerçekten de temiz olunmadıkça, taharetlenilmedikçe bazı ibadetler yerine getirilemiyordu. Peygamberimiz (S A.V) "Namazın anahtarı temizliktir"Ve "Temizlik imandandır" diyordu. Böylece hemen her gün hamama gidilmesi, köylerde dahi mutlaka bir hamamın bulunması, mutfak temizliğine önem verilmesi, yemeklerin tertemiz oluşu, yemekten önce ve sonra yıkanılması, misafirlere sofradan kalkınca sıcak su ve sabun getirilmesi (bazı evlerde gül suyu getirilmesi), cami civarlarında bakıcılı edep hanelerin bulunması, vücut, el, ağız, tırnak, sakal ve bıyık temizliği gibi konular Türk Milleti'nin yorumuyla insanlığın dikkatine sunulmuş oldu. Öyle ki Müslümanlara yol gösteren İlmihal kitaplarının ilk bölümü iman ise hemen ardından gelen bölüm temizliğe ayrılıyordu.

Batılılar, geçen asırlarda kendi medeniyetlerinde görebildikleri eksiklikleri gidermeye çalıştılar. Bunda başarılı da oldular. Milletlerin medenilik ölçülerinden biri olarak kullandıkları su, sabun veya tuvalet kağıdı miktarlarını kıstas olarak kabul ettirdiler. Tarihin garip bir tecellisi olarak nesillerimiz temizlik kültürünü yaşayarak öğrenemez hamam ve ayakyolu kültürümüz, milli ve dini bilgilerin aktarılamayışı sebebiyle yok olurken, Avrupalılar temizlikte yol aldılar. Vücut ve ağız temizliğinde, sabun kullanmada bizden ileri gittiler. Ancak hayvanlarla iç içe yaşamaları ve kullandıkları ayakyolu biçimi yüzünden temizlikte istenilen ilerlemeyi sağlayamadılar. Gerçi teknoloji ve desinatörlük çok geliştiği için, kendilerine göre harika tuvaletler yaptılar. Ancak nedense donlarındaki pislik kalıntısından bir türlü kurtulamadılar. AİDS ve HIV virüslerinin çıkışıyla klozet şeklindeki üzerine oturularak kullanılan tuvaletlerin diğerlerine göre daha sağlıklı olduğu ortaya çıktı. Avrupa tuvaletlerinin sağlıklılığının farkına varırken biz

Türkler temizlikte kendi ulaştığımız seviyenin de , altına düştük. Avrupalı seyyah Grelot 1680 yılında bizim edep hane denilen umumi tuvaletlerimiz olduğunu, bunların temizlikçilerinin bulunduğunu yazarken (DANIŞMEND) günümüzde biz umumi tuvaletlerimiz, "Aslan yatağından belli olur"sözü gereğince olması gereken yere getiremedik. Ve Avrupa'nın tuvalet biçimine ve taharet şekline itibar etmeye başladık. Türkiye'ye kendi elimizle soktuğumuz bu kötü alışkanlık Türkistan'a Ruslar marifetiyle girdi. Onların soğuk havada bile yıkanma alışkanlığı müspet bir davranış olarak bünyemize girerken, Avrupa'dan aktarıp bizi de alıştırdıkları klozetli tuvalet adetine maalesef bizler de alıştık. Kanser vücudumuzda yayılmaya başlamıştı. Kanaatimizce Rusların Türkistan'da yaptıkları en büyük kötülüklerin biri güzelim Türk Ayakyolu'nu unutturup, yerine suyu olmayan, sadece kağıtla temizlenilebilen bir tuvalet (iii) alışkanlığını getirmeleridir. Maalesef Ruslar aj'akyolu kültürümüzü getirmeleridir. Maalesef Ruslar ayakyolu kültürümüzü unutturdular. Biz Türkler bu yeni tuvaletlere "alafranga hela" yani Frenk'in helası demişiz. Çünkü bizim kendimize has bir tuvalet anlayışımız ve mekanımız vardı.

Türk ayakyolunda insanlar, bedenlerine en uygun, yani ergonomik şekilde ihtiyacı giderir. Sonra sol eliyle yanı başındaki musluktan akan suyla gıcır gıcır temizlenir, (iv) Defi hacet yere çömelerek yapıldığından tam bir boşaltma işlemi söz konusudur ve sağlıklıdır. Bu şekilde prostat ve benzeri hastalıklardan korunulmuş olur. Hiçbir yerimiz başkasının oturduğu yere dokunmaz. Öncesinde ve sonrasında bol su dökerek kendimizi ve ayakyolumuzu tertemiz tutabiliriz. İnşası, kullanımı, kullandıktan sonra mekanın temizliği çok kolay, edep ve haya gereği kapısı kapalı olan bir tuvalet bedene ve ruha sıhhat verir. Ayakyolumuz içeri girilirken ve bırakıldığında tertemiz olursa evlerimiz de tertemiz ve kokusuz olur.

Türkiye'de hızla yaygınlaşan Alafranga helalara dikkatinizi lütfediniz. İster kullanılmak üzere, isterse " O da bulunsun" veya "İhtiyarlıkta lazım olur" düşüncesiyle inşa edilsin, evlerimize bu Frenk icadı sokulmaktadır. Unutulmasın ki beş vakit namaz için abdest alan, yıkanan vücutlar asla böyle bir güvenceye ihtiyaç duymaz. Maalesef

yeni yapılan binalarda sadece bizim kültürümüze yabancı bu tuvaletler vardır. Modanın çok çabuk tesirinde kalan bazı zayıf karakterli insanların güzelim Türk ayakyolunu iptal ettirip veya yaptırmayıp bizleri batının tünekliliğine mahkum etmektedirler. Bu görüşleri bağnazca bulanlar olabilir. Onlara Kırgızistan¹ da, Bişkek' de, Filarmoni binasındaki kapıları, suyu, tuvalet kağıdı olmayan umumi tuvaletleri göstermek isterdim. Kırgız kardeşlerimizi asla suçlamıyorum: Onlar, kültürlerini korumak istemiş, ancak başaramamışlardır. Eski Sovyet sınırları içindeki kardeşlerimizin çoğu aynı durumdadır.

Eğer temizlik ve sağlık istiyorsak Türk ayakyoluna dönüş yapmak zorundayız. Bunun için de önce klozetlerden kurtulmamız gerekmektedir. Özellikle Türk Devlet ve Topuluklarındaki kardeşlerimiz bu konuda daha titiz olmalıdır. Gürül gürül suların aktığı, Aladağların eteklerindeki kardeşlerimiz bu konuda bir ihtilale hazırlanmalıdır. Türk Dünyasında yeni yapılmakta olan binlerce eve, mesela Kırım'daki kardeşlerimiz yaptıkları evlere mutlaka bizim kültürümüze daha uygun Türk Tuvaleti'ni katmalıdır. Bu yeni mekanlar bize daha fazla temizlik, kokusuz ve sağlıklı bir hayat ile zaman tasarrufu sağlayacaktır. Rus kültürünün kötü bir kalıntısı olan herkesin bir arada, çırlıçıplak suya girmesi, tuvaletleri kapısız yerde ihtiyaç görülmesi, gibi alışkanlıkları terk etmenin ve bu konuda da özümüze dönmenin zamanı çoktan gelmiştir ve geçmektedir. En azından her iki türdeki ayakyolunu yan yana inşa edip, aradaki farkın görülmesi sağlanmalıdır. Özetle ayakyolu ve hamam kültürümüz yeniden canlandırılmalıdır. (v) Görsel ve yazılı basım bu konuda ısrarlı olursa bu medeniyet ayıbımız ortadan kalkacaktır. Medeniyetimizin bu küçük ayrıntıları üzerinde durulmazsa, daha birçok alanda da kaybetmeye devam edeceğimizi bilmemiz gerekir. Türkiye'de sabun, su ve tuvalet kağıdı sıkıntısı olmadığı için şimdilik tehlike olarak görülmeyen alafranga tuvaletler, Türkistan' da bir medeniyet ayıbı olarak karşımızda' durmaktadır ve bu ayıp hepimizindir.

AÇIKLAMALAR

(i) Türkistan'da " taze " sözü " temiz " anlamında kullanılmaktadır. Burada her iki anlamıyla kullanılmıştır.

(ii) Türkistan'da " taze " sözü " temiz " anlamında kullanılmaktadır. Burada her iki anlamıyla

kullanılmıştır.

(iii) Bu ülkelerde tuvalet kağıdı yaygın olarak bulunmadığı için tuvaletlere konulan kitapların sayfaları aynı amaçla kullanılıyor. Tabii olarak bu

kağıtlar birikiyor.

(iv) Sağ el ekmek ve yemek yeme için kullanıldığından taharete kullanılmaz.

(v) Burada Sivas yöresindeki hamam kültürünü araştıran Müjgan Üçer ve Hamam Kültürünü bizzat

yaşatarak bütün canlılığıyla devam ettiren Kastamonu Tosya ilçesi halkını yad etmeyi zevkli bir vazife addediyorum.

DİPNOTLAR

Da Grelot,
1680

**relation nouvelle d'un Voyage de
Constantinople, Paris.**

Maks Kemmerich,
1968

**Tarihte Garip Olaylar,
Varlık Yayınevi, İstanbul.**

Danişmend, İsmail Hami
1982

**Garb Menba'larına Göre eski
Türk seciye ve Ahlakı, 3. Bsk.,
İstanbul, İstanbul Kitapevi,**

**TDK Türkçe Sözlük,
Genişletilmiş 7. Baskı,**